

فصل اول

آشنایی با شرکت‌های تجاری

تحولات اقتصادی، پیشرفت‌های تکنولوژیکی، افزایش رقابت بین واحدهای اقتصادی و نیاز روز افزون به سرمایه‌گذاری، تغییر و تحولات وسیعی را در امور اقتصادی و اجتماعی مردم اروپا در نیمه دوم قرن هجدهم میلادی پدید آورد. بارزترین عرصه این تحولات را می‌توان آغاز انقلاب صنعتی و توسعه و رواج صنعت حمل و نقل دانست. به دنبال انقلاب صنعتی دامنه عملیات تولیدی گسترش یافت و کارخانه‌های بزرگ ایجاد و طرح‌های عظیم صنعتی مانند احداث شبکه سراسری راه آهن به مرحله اجرا درآمد. اجرای این عملیات نیاز به امکانات و منابع مالی وسیعی داشت که از توان یک یا چند سرمایه‌گذار منفرد خارج بود. از این رو با بهره‌گیری از دو دستاورد بزرگ و مفید سرمایه‌داری صنعتی یعنی سازمان‌دهی و همکاری، موجبات رشد و توسعه شرکت‌های تجاری فراهم گردید و با سازمان یافتن بازار سرمایه، مشارکت سرمایه‌های کوچک و بزرگ در یک واحد اقتصادی امکان‌پذیر شد و بدین ترتیب مشکل تأمین مالی طرح‌های بزرگ صنعتی برطرف گردید.

شرکت‌های تجاری از نظر اقتصادی از اهمیت ویژه‌ای برخوردارند و با وجود آن که تعداد آن‌ها به مراتب کمتر از مؤسسات تک‌مالکی است ولی بخش قابل توجهی از فعالیت‌های اقتصادی را بر عهده دارند. تشکیل و سازمان‌دهی شرکت‌های تجاری دارای مزایایی است که فعالیت‌های انفرادی در بر ندارند. برخی از این مزایا عبارتند از:

- ۱- تجمع و بکارگیری سرمایه‌های کوچک و پراکنده که به تنهایی قادر به فعالیت عمده تجاری نیستند.
- ۲- تجمع تخصص‌های مختلف جهت دستیابی به اهداف مشترک
- ۳- توسعه و تحکیم مشارکت و همکاری در بین مردم
- ۴- کاهش ریسک سرمایه‌گذاری از طریق مشارکت گروهی سرمایه‌گذاران
- ۵- افزایش تولید و برآورده نمودن نیازهای اقشار جامعه
- ۶- ایجاد رقابت میان بخش‌های مختلف اقتصادی و در نتیجه رونق فعالیت‌های اقتصادی

شرکت های تجاری در ایران

اولین قانون تجاری که در آن در مورد شرکت های تجاری صحبت گردیده، قانون سال ۱۳۰۳ می باشد. سپس در سال ۱۳۰۴ قوانین تجاری خاصی به تصویب رسید که در آنها وضعیت شرکت های تجاری (سهامی، تضامنی، مختلط و تعاونی) به اختصار بیان شده است. قانون ثبت شرکت ها در ۱۱ خرداد ماه سال ۱۳۱۰ به تصویب رسید که هدف آن وضع مقرراتی برای ثبت شرکت های موجود و تطبیق آنها با مقررات قانون تجارت بود. اما قانونی که برای اولین بار راجع به شرکت های تجاری وضع شد، قانون تجارت مصوب ۱۳ اردیبهشت ماه سال ۱۳۱۱ است که هنوز هم پس از گذشت حدود هشتاد سال اساس حقوق تجارت ایران را تشکیل می دهد.

تعریف شرکت تجاری

تعاریف مختلفی از شرکت تجاری ارائه گردیده است که در اینجا به سه تعریف اشاره می شود:

شرکت تجاری قراردادی است که به موجب آن دو یا چند نفر توافق می کنند سرمایه مستقلی را که از جمع آورده های آنها تشکیل می شود، ایجاد کنند و به مؤسسه ای که برای انجام مقصود خاصی تشکیل می گردد اختصاص دهند و در منافع و زیان های احتمالی حاصل از بکارگیری سرمایه سهیم شوند.^۱

شرکت تجاری عبارت است از سازمانی که بین دو یا چند نفر تشکیل می شود که در آن هر یک سهمی به صورت نقد یا جنس یا کار خود در بین می گذارند تا مبادرت به عملیات تجاری نموده و منافع و زیان های حاصله را بین خود تقسیم کنند.^۲

شرکت تجاری عبارت است از اجتماع دو یا گروهی از افراد که هر یک امکاناتی را اعم از وجه نقد یا وسایل یا ماشین آلات و زمین و ساختمان و غیره با خود آورده و به منظور کسب سود فعالیت مشترکی را انجام می دهند و منافع را به نسبت های معین تقسیم می کنند.^۳

لازم به توضیح است که در قانون تجارت ایران هیچ گونه تعریف روشنی از شرکت تجاری ارائه نگردیده و صرفاً به ذکر انواع شرکت های تجاری پرداخته شده است. اما به موجب ماده ۵۷۱ قانون مدنی "شرکت عبارت است از اجتماع حقوق مالکین متعدد در شیء واحد به نحو اشاعه".

این تعریف از شرکت در قانون مدنی برای شرکت های تجاری کامل و جامع نیست و نمی توان در مورد کلیه شرکت های تجاری از آن استفاده کرد. به دلیل آن که:

۱- شرکت های تجاری مذکور در قانون تجارت دارای شخصیت حقوقی بوده و باید در اداره ثبت شرکت ها به ثبت رسیده باشند، ولی در شرکت های مدنی هیچ گونه شرطی مبنی بر به ثبت رسیدن شرکت وجود ندارد و شرکت های مدنی لزوماً دارای شخصیت حقوقی نمی باشند.

۱- اسکینی، ربیعا، حقوق تجارت: شرکت های تجاری (جلد اول)، انتشارات سمت، صفحه ۱۷.

۲- ستوده تهرانی، حسن، حقوق تجارت (جلد اول)، نشر دادگستر، صفحه ۱۹۳.

۳- سمیعی، عبدالحمید، حسابداری شرکت ها در ایران، انتشارات مرکز آموزش مدیریت دولتی، صفحه ۳۳.

۲- در شرکت‌های تجاری (به استثنای برخی از شرکت‌های سهامی که سرمایه آن‌ها از سهام بی‌نام تشکیل شده است) نقل و انتقال سهم‌الشرکه یا سرمایه و ورود و خروج هر یک از شرکا تابع مقررات و تشریفات خاصی است، ولی در شرکت‌های مدنی انتقال سهم هر یک از شرکا به راحتی امکان‌پذیر است و تابع هیچ‌گونه تشریفات خاصی نمی‌باشد.

۳- شرکت‌های تجاری با رضایت کلیه شرکا تشکیل می‌شوند، اما شرکت‌های مدنی ممکن است قهری باشند.

در هر حال با توجه به تعریف قانون مدنی و موارد مذکور در قانون تجارت می‌توان نتیجه گرفت که شرکت تجاری دارای شخصیت حقوقی می‌باشد، به موجب قانون تشکیل می‌شود، سهم هر یک از شرکا به تفکیک معین شده است و به طور اختیاری ایجاد می‌گردد.

انواع شرکت‌های تجاری^{۴۵}

طبق ماده ۲۰ قانون تجارت شرکت‌های تجاری بر هفت قسم است:

- ۱- شرکت سهامی ✓
- ۲- شرکت با مسئولیت محدود ✓
- ۳- شرکت تضامنی ✓
- ۴- شرکت نسبی ✓
- ۵- شرکت مختلط سهامی ✓
- ۶- شرکت مختلط غیرسهامی ✓
- ۷- شرکت تعاونی (تولید و مصرف) ✓

در ادامه به اختصار تعریف هر یک از اقسام هفت‌گانه شرکت‌های تجاری طبق مفاد قانون تجارت ارائه می‌گردد.

شرکت سهامی

طبق ماده ۱ اصلاحیه قانون تجارت، شرکت سهامی شرکتی است که سرمایه آن به سهام تقسیم شده و مسئولیت صاحبان سهام محدود به مبلغ اسمی سهام آن‌ها است. طبق ماده ۴ قانون مذکور شرکت‌های سهامی به دو دسته تقسیم می‌شوند:

- ۱- شرکت سهامی عام - شرکتی است که مؤسسين قسمتی از سرمایه شرکت را از طریق فروش سهام به مردم تأمین می‌کنند.
- ۲- شرکت سهامی خاص - شرکتی است که تمام سرمایه آن در موقع تأسیس منحصرأ توسط مؤسسين تأمین می‌گردد.

شرکت با مسئولیت محدود

شرکت با مسئولیت محدود شرکتی است که بین دو یا چند نفر برای امور تجاری تشکیل شده و هر یک از شرکا بدون این که سرمایه به سهام یا قطعات سهام تقسیم شده باشد، فقط تا میزان سرمایه خود در شرکت مسئول قروض و تعهدات شرکت است. در اسم شرکت باید عبارت "با مسئولیت محدود" قید شود، در غیر این صورت شرکت در مقابل اشخاص ثالث شرکت تضامنی محسوب و تابع مقررات آن خواهد بود.^۱

شرکت تضامنی شرکتی است که تحت اسم مخصوص برای امور تجاری بین دو یا چند نفر با مسئولیت تضامنی تشکیل می شود. اگر دارایی شرکت برای تأدیه تمام قروض کافی نباشد هر یک از شرکا مسئول پرداخت تمام قروض شرکت است و هر قراری که بین شرکا برخلاف این ترتیب داده شده باشد در مقابل اشخاص ثالث کانلم یکن خواهد بود. در اسم شرکت تضامنی باید عبارت "شرکت تضامنی" و لااقل اسم یک نفر از شرکا ذکر شود و در صورتی که اسم شرکت مشتمل بر اسامی تمام شرکا نباشد باید بعد از اسم شریک یا شرکایی که ذکر شده است عبارتی از قبیل (و شرکا) یا (و برادران) قید شود.

شرکت نسبی

شرکت نسبی شرکتی است که برای امور تجاری تحت اسم مخصوص بین دو یا چند نفر تشکیل و مسئولیت هر یک از شرکا به نسبت سرمایه‌ای است که در شرکت گذاشته است. اگر دارایی شرکت نسبی برای تأدیه تمام قروض کافی نباشد هر یک از شرکا به نسبت سرمایه‌ای که در شرکت دارند مسئول تأدیه قروض شرکت می باشند. در اسم شرکت نسبی باید عبارت "شرکت نسبی" و لااقل اسم یک نفر از شرکا ذکر شود و در صورتی که اسم شرکت مشتمل بر اسامی تمامی شرکا نباشد باید بعد از اسم شریک یا شرکایی که ذکر شده است عبارتی از قبیل (و شرکا) یا (و برادران) قید شود.

برای روشن شدن تفاوت مسئولیت شرکا در شرکت‌های نسبی و تضامنی، فرض کنید مجید و سعید و حمید شرکای یک شرکت نسبی هستند که سرمایه هر یک از آنها به ترتیب ۳,۰۰۰,۰۰۰ ریال، ۲,۰۰۰,۰۰۰ ریال، و ۱,۰۰۰,۰۰۰ ریال می باشد. پس از چند سال فعالیت، شرکت ورشکست گردیده و تمام سرمایه خود را از دست داده و مبلغ ۱,۵۰۰,۰۰۰ ریال نیز بدهکار شده است. با توجه به این که شرکت نسبی است، هر یک از شرکا به نسبت سرمایه‌ای که به شرکت آورده است مسئول پرداخت قروض شرکت می باشد. لذا مجید که نصف سرمایه شرکت را تأمین نموده، باید نصف بدهی شرکت یعنی مبلغ ۷۵۰,۰۰۰ ریال آن را بپردازد. به همین ترتیب سعید نیز که یک سوم سرمایه شرکت را تأمین نموده است باید یک سوم بدهی شرکت یعنی مبلغ ۵۰۰,۰۰۰ ریال آن را پرداخت کند و در نهایت سهم حمید از بدهی فوق مبلغ ۲۵۰,۰۰۰ ریال خواهد بود. بدیهی است چنانچه در مثال فوق هر یک از شرکا قادر به تأمین سهم خود از شرکت نباشد سایر شرکا مسئول پرداخت سهم او نخواهند بود و این موضوع تفاوت اساسی شرکت نسبی را با شرکت تضامنی نشان می دهد. در شرکت تضامنی هر یک از شرکا مسئول پرداخت کلیه قروض شرکت می باشند.

شرکت مختلط سهامی (تحت اسم مخصوص - یک یا چند نفر ضامن تشکیل می شود)

شرکت مختلط سهامی شرکتی است که تحت اسم مخصوصی بین یک عده شرکای سهامی و یک یا چند نفر شریک ضامن تشکیل می شود. مسئولیت شرکای سهامی تابع مقررات شرکت‌های سهامی و شریک یا شرکای ضامن تابع مقررات شرکت‌های تضامنی است. در اسم شرکت مختلط سهامی باید عبارت "شرکت مختلط" و لااقل اسم یکی از شرکای ضامن قید شود. مدیریت شرکت مختلط سهامی مخصوص به شریک یا شرکای ضامن است.

۱- مواد ۱۱۶ و ۱۱۷ قانون تجارت

۲- مواد ۱۸۳، ۱۸۴ و ۱۸۶ قانون تجارت

۳- مواد ۱۶۲، ۱۶۳ و ۱۶۴ قانون تجارت

شرکت مختلط غیرسهامی

شرکت مختلط غیرسهامی شرکتی است که تحت اسم مخصوصی بین یک یا چند نفر شریک ضامن و یک یا چند نفر شریک با مسئولیت محدود بدون انتشار سهام تشکیل می شود. شریک ضامن مسئول کلیه قروضی است که ممکن است علاوه بر دارایی شرکت پیدا شود و شریک با مسئولیت محدود کسی است که مسئولیت او فقط تا میزان سرمایه ای است که در شرکت گذارده و یا بایستی بگذارد. در اسم شرکت مختلط غیرسهامی باید عبارت "شرکت مختلط" و لاقبل اسم یکی از شرکای ضامن قید شود. اداره شرکت مختلط غیرسهامی به عهده شریک یا شرکای ضامن است و حدود اختیارات آنها همان است که در مورد شرکت تضامنی مقرر است^۱.

شرکت تعاونی

طبق ماده ۲ قانون تشکیل شرکت های تعاونی، شرکت تعاونی شرکتی است که از اشخاص حقیقی یا حقوقی به منظور رفع نیازمندی های مشترک و بهبود وضع اقتصادی و اجتماعی اعضا از طریق خودیاری و کمک متقابل و همکاری آنان تشکیل می شود. اهداف شرکت های تعاونی به شرح زیر است:

- ۱- ایجاد و تأمین شرایط و امکانات کار برای همه به منظور رسیدن به اشتغال کامل
- ۲- قرار دادن وسایل کار در اختیار کسانی که توانایی انجام کاری را داشته ولی وسایل کار ندارند.
- ۳- پیشگیری از تمرکز و دست به دست شدن ثروت در دست افراد و گروه های خاص جهت تحقق عدالت اجتماعی
- ۴- جلوگیری از کارفرمای مطلق شدن دولت
- ۵- قرار گرفتن مدیریت و سرمایه و منافع حاصله در اختیار نیروی کار و تشویق بهره برداری مستقیم از حاصل کار خود
- ۶- پیشگیری از انحصار، احتکار، تورم و اضرار به غیر
- ۷- توسعه و تحکیم مشارکت و تعاون عمومی بین همه مردم

بر اساس قانون تجارت شرکت های تعاونی به دو دسته تقسیم می شوند:

- ۱- شرکت تعاونی تولید - شرکتی است که بین عده ای از ارباب حرف تشکیل می شود و شرکا مشاغل خود را برای تولید و فروش اشیا یا اجناس به کار می برند.
- ۲- شرکت تعاونی مصرف - شرکتی است که برای مقاصد ذیل تشکیل می شود:
 - الف - فروش اجناس لازم برای مصارف زندگی اعم از این که اجناس مزبور را شرکا ایجاد کرده یا خریده باشند.
 - ب - تقسیم نفع و ضرر بین شرکا به نسبت خرید هر یک از آنهااز لحاظ حقوقی شرکت های تعاونی شکل و نوع مخصوصی ندارند و ممکن است مطابق اصول شرکت سهامی یا بر طبق مقررات مخصوصی که با تراضی شرکا ترتیب داده شده باشد تشکیل گردند^۲.

۱- مواد ۱۴۱ و ۱۴۴ قانون تجارت

۲- مواد ۱۹۰، ۱۹۲ و ۱۹۳ قانون تجارت

پرسش‌های چهارگزینه‌ای

- ۱- بر اساس قانون مدنی ایران شرکت عبارت است از:
 الف) همکاری حداقل دو نفر در امور تجاری
 ب) همکاری بیش از دو نفر در امور تجاری
 ج) همکاری اشخاص حقیقی و حقوقی در امور تجاری
 د) اجتماع حقوق مالکین متعدد در شیء واحد به نحو اشاعه

- ۲- طبق قانون تجارت ایران، شرکت‌های تجاری بر چند قسم است؟
 الف) ۵ قسم ب) ۶ قسم ج) ۷ قسم د) ۸ قسم

- ۳- کدامیک از گزینه‌های زیر جز شرکت‌های تجاری مذکور در قانون تجارت محسوب نمی‌شود؟
 الف) شرکت شخصی ب) شرکت سهامی ج) شرکت نسبی د) شرکت تعاونی

- ۴- مسئولیت صاحبان سهام در شرکت‌های سهامی:
 الف) به میزان توافق بین سهامداران است.
 ب) به میزان تمام قروض شرکت است.
 ج) بر عهده اعضای هیئت مدیره است.
 د) محدود به مبلغ اسمی سهام آن‌ها است.

- ۵- در کدامیک از شرکت‌های زیر مسئولیت شرکا (سهامداران) به میزان سرمایه آن‌ها است؟

شرکت‌های با مسئولیت محدود	شرکت‌های سهامی	
بله	بله	الف) ✓
خیر	بله	ب)
بله	خیر	ج)
خیر	خیر	د)

- ۶- مسئولیت شرکا در شرکت‌های تضامنی:

الف) محدود است. ب) نامحدود است.

- ج) به نسبت سرمایه است. د) به میزان سرمایه است.

- ۷- در شرکت نسبی، در صورتی که دارایی شرکت برای تأدیه تمام قروض کافی نباشد:
 الف) شرکا مسئولیتی در خصوص پرداخت قروض شرکت ندارند.
 ب) هر یک از شرکا مسئول پرداخت تمام قروض شرکت می‌باشند.
 ج) شرکا به نسبت سود و زیان مسئول پرداخت قروض شرکت می‌باشند.
 د) شرکا به نسبت سرمایه‌ای که دارند مسئول پرداخت قروض شرکت می‌باشند. ✓

۸- مدیریت شرکت مختلط سهامی بر عهده..... است.

الف) سهامداران

✓ ج) شرکای ضامن

ب) هیئت مدیره

د) شرکای با مسئولیت محدود

۹- شرکت مختلط غیر سهامی از..... تشکیل شده است.

الف) شرکای ضامن

✓ ج) شرکای ضامن و با مسئولیت محدود

ب) شرکای سهامی و ضامن

د) شرکای سهامی و با مسئولیت محدود

۱۰- شرکتی که بین تعدادی از صاحبان حرفه‌ها تشکیل می‌شود و اعضا مشاغل خود را برای تولید و فروش اشیا یا اجناس

به کار می‌برند شرکت..... نامیده می‌شود.

الف) تعاونی مصرف

ب) تعاونی تولید

ج) تعاونی توزیع

د) تعاونی چند منظوره